

HET CRUCIFIX IN DE GRAFKELDER IN DE PIETERSKERK

Een reconstructie

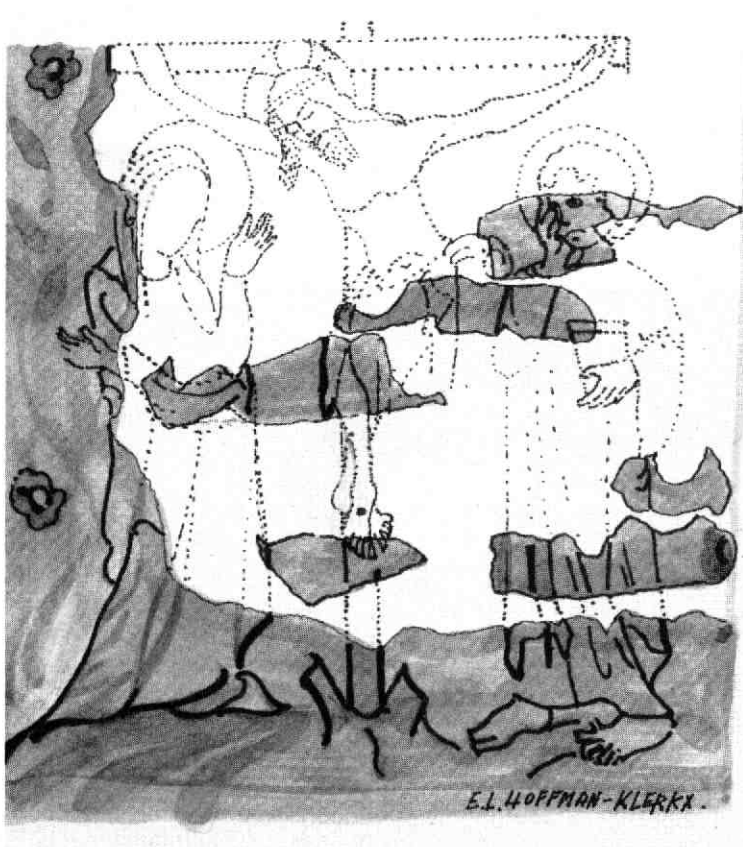
Op de vijftiende november 1969 werd door leden van de „Archeologische Werkgemeenschap Nederland“ (A.W.N.) onder leiding van de heer Th. van Dijk in de zuidelijke transeptarm van de Pieterskerk te Utrecht een grafkelder vrijgelegd, die aan de binnenkant met schilderijen versierd is¹).

Op de zwaar beschadigde kopwand aan de westzijde van de kelder waren nog resten van een Calvarie zichtbaar. Enkele brokstukken ervan lagen her en der tussen het puin verspreid. Na het lichten van de kelder werd hij in dezelfde positie in de westzijde van het schip, onder het orgel, opgesteld, zodat de schilderijen nu voor het publiek zichtbaar zijn²). Tijdens de restauratie stuurde het Centraal Museum een beschilderd fragment terug, dat samen met de andere brokstukken weer werd ingemetseld³). De plaats van

zes van de zeven losse stukken kon met zekerheid worden vastgesteld, mede door ze in verband terug te zetten. Van het zevende stuk, midden boven in het tafereel, was het echter niet meer te achterhalen. Om zoekraken te voorkomen is het toch aan het geheel toegevoegd.

Liturgisch rechts in het tafereel staat Maria, gekleed in een grijsgroen gekleurd, slepend gewaad: roodgekleurde slippers vallen ter weerszijden ervan neer, terwijl dezelfde rode stof vóór het middel van de armen neerhangt. De rechterhand is geopend en wijst naar de buitenkant van het tafereel. Hierboven is een stuk van de arm en de schouder zichtbaar, evenals een deel van de sluier of hoofddoek. Nog verder naar boven is naast de rode bloem een verticale streep te zien: het uiteinde van de dwarsbalk van het kruis of het patibulum.

Liturgisch links staat de apostel, tevens evangelist

Reconstructie-tekening van de Calvarie op de westwand van de kelder. Tek.: E. L. Hoffman-Klerkx

Johannes; het boek, dat hij in zijn linkerhand vasthoudt, is nog gedeeltelijk zichtbaar. Apostelen worden doorgaans barrevoets weergegeven, zoals ook hier het geval is. Grijsgroen gekleurde plooiën bedekken zijn rode onderkleed. De rechterhand met de grove vingers ondersteunt het gezicht, waarvan de ogen op het Crucifix in het midden van het tafereel gericht zijn. Het hoofd met het blonde haar wordt door een nimbus omgeven.

Hoewel van het Crucifix of de Gekruisigde haast niets over is, is de stand van het Lichaam toch wel te reconstrueren. Boven de met wiggen in de grond vastgezette voet van het opgaande kruishout, de stipes, volgt een fragment met uitwaaiierende streepjes, die de tenen moeten verbeelden. De voet, waar deze tenen bij horen, moet rechtstandig omhoog gaan. Vergelijk hiertoe de voeten van het Crucifix van de schildering op de zuid-westelijke pijler van het transept.

Op het volgende, ontbrekende fragment zou dan de naar links of naar rechts gedraaide, andere voet moeten komen. Het bovenste deel van het onderbeen, waar de zichtbare tenen bij horen, komt op het volgende fragment voor. Ter weerszijden ervan hangen rode plooiën neer van de lendendoek of perizonium, waarvan het verdere verloop op het fragment erboven te volgen is. Dit betekent, dat de heupen en het

Fig. 11. 2^e NOUÏT DU SIÈCLE.

Fig. 18. 2^e TIERS.

bovenlichaam van het Crucifix zich aan de linkerkant van het kruis bevinden. Boven- en onderbenen vormen een hoek, die iets groter is dan 90°. De afstand vanaf het denkbeeldige kruispunt van de kruisarmen tot de lendendoek in aanmerking nemende, laat geen verticaal geplaatste romp van de Gekruisigde toe. Het bovenlichaam moet dus schuin naar boven geschilderd zijn, waarbij de plaats van het hoofd rechts onder het kruispunt van de balken gezocht moet worden. Het Crucifix zou er dan uitgezien moeten hebben als aangegeven is op fig. 11, behorende bij het overzicht van Crucifix uit de tweede helft van de XIIIe eeuw, met dien verstande, dat het perizonium waarschijnlijk eenzelfde pof of stofpobolling vertoont als op fig. 18 voorkomt⁴⁾. De pof is naast de mouw van Johannes zichtbaar. (Zie de reconstructietekening). Van de XIIIe eeuwse kruisen is bekend, dat de kleur ervan in de miniaturen, op émaïlles en glas-in-

loodramen dikwijls groen is⁵⁾, wat ook het geval is in de kelder van de Pieterskerk.

Mede gelet op de baksteenmaten (28,5 bij 14 bij 7,5 cm, ± 0,5 cm), de stijl van de schilderingen en het kostuum van de geestelijke, die op de noordwand van de kelder voorkomt, is een datering in de jaren rond 1300 wel op zijn plaats.

Utrecht

E. L. Hoffman-Klerkx

Rubicondreef 116

Noten:

- 1) Th. G. van Dijk, Een beschilderd graf in de Pieterskerk te Utrecht, in „*Westerheem*”, tweemaandelijks orgaan van de *Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (A.W.N.)*, jg. XVIII, no. 6, december 1969, 308-9 en idem, jg. XIX, no.2, april 1970, 107-8.
- 2) Het was noodzakelijk de kelder te lichten in verband met de aanleg van de kelder voor de verwarming.
- 3) In de Catalogus van het Centaal Museum te Utrecht uit 1928 komt het fragment voor onder nummer 1314: „Baksteen met restanten van kalk aan de voorzijde, waarop overblijfselen van een schildering in zwart. Hoogte 0,075 m, breedte 0,155 m, lengte 0,29 m. XIVE eeuw, afkomstig uit een graf in het transept van de Pieterskerk.” Tijdens de laatste uitruiming van het graf in 1969 werden nog zes beschilderde baksteenfragmenten aangetroffen. Het is vreemd dat slechts één fragment naar het museum is overgebracht en dat men de rest heeft laten liggen.
- 4) Dr. Paul Thoby, *Le Crucifix dès Origines au Concile de Trente, Etude iconographique*, 1959, fig. 11 et 18, XIIIe siècle.
- 5) Idem o.c., 155 noot 32.

Door onvoorziene omstandigheden is het niet mogelijk het Jaarboek 1985, zoals gebruikelijk, in de maand december aan de leden toe te zenden. Tot onze spijt zal het pas over enkele maanden kunnen verschijnen.

De Jaarboekredactie